

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 1179 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

- Salimov Okil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta‘sirini tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta‘minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta‘minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta‘sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta‘lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
“Sibir daryolarining burilishi” loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini “yashil” iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda “yashil investitsiyalar” dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta’limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinov Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdorov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	
Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан)	687
С.Э. Холмуратов	

Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	
Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'lash tartibi.....	717
Yangieva N.S.	
Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqlar vositasi qo'llab-quvvatlashning amaldagi holati	722
Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li	
Motivation, goal-setting, and organizational performance: a case study from uzbekistan's chemical industry	726
Mamataliev Anvar Ergashevich, Bobur Urinov	
Применение искусственного интеллекта при организации налогового администрирования узбекистана	733
Н.А. Артиков	
Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaruvchi omillar.....	737
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
Raqamli texnologiyalarning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri	745
Maksudov Avazbek Ulug'bek o'g'li	
Suv tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish asoslari	750
Qosimov Maxamatjon Sulaymanovich	
Rivojlanayotgan iqtisodiyotda raqamli va raqamli bo'lmagan korxonalar tahlili	761
Raxmonov Nodirjon Raxmonjon o'g'li	
Aholining o'rtacha umr ko'rish yoshini o'zgarishi sharoitida keksalarning ijtimoiy ta'minotiga xavflarning ortishi.....	767
Toyirov Shohboz Ziyodullo o'g'li	
Oliy ta'lim tizimida moliyaviy nazorat samaradorligini ta'minlash ichki nazorat xizmatlari	773
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich	
Moliya bozorida xususiy banklar faolligini ta'minlash istiqbollari	777
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Budjet daromadlari ijrosini ta'minlashda soliqlar hisobi va tahlilining ahamiyati	782
Abdullaev Abror Bozarboevich	
Aholi daromadini oshirish yo'llari.....	803
Shadmanov Baxodir Sherkulovich	
Tourism and regional identity in Uzbekistan: balancing heritage and development	808
Raximova Nilufar Aminovna, Abdukholikova Farida Erkinjon qizi	
O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki tahlil va muammolari.....	815
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirish va amalga oshirish tahlili	823
Karabaev Sanjar Abdusamatovich	
Globalashuv sharoitida milliy korxonalarining eksport salohiyatini boshqarish masalalari	832
Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	
Бизнес-планирование и прогнозирование деятельности организации.....	836
Алимов Бехзоджон Наврузжонович	
Farg'ona vodiysida ekoturizm – kambag'allikka qarshi kurashning yangi imkoniyatlari	840
Soliyeva Nilufar Muxtorjon qizi	
Aholi turmush darajasi baholash bo'yicha dasturiy ta'minot ishlab chiqishda horij tajribasini o'rganish	844
Tursunov Farxod Baxodir o'g'li	
Mintaqa aholi turmush farovonligiga ta'sir qiluvchi omillar tasnifini ishlab chiqish.....	848
Xodjanijazov Shohruh Yuldashovich	
Xususiy oliy ta'lim muassasalari menejmentining nazariy jihatlarini va o'ziga xos xususiyatlari.....	856
Karimov Ulug'bek Usmonovich	

Infratuzilma va bozor infratuzilmasi tushunchalarining nazariy tavsifi	861
G'aniyev Botir Baxtiyorovich	
Повышение инвестиционной привлекательности – важное условие повышения конкурентоспособности предприятий.....	865
Каримова Дилафруз Садирдин кизи	
Yevropa ittifoqi davlatlari tijorat banklarining soliq to'lovlarini amalga oshirish tartibi	870
Komolov Odiljon Sayfidinovich	
Boshqaruvda innovatsiyalarni hisobga olgan holda agrokorxonalarni davlat tomonidan rag'batlantirishning zamonaviy yondashuvlari	878
Shaniyazova Zamira	
Практические аспекты применения статистических методов контроля качества на предприятиях.....	883
Усманов Илхом Ачилович, Усманов Фарзод Шохрухович	
Yashil iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy o'sishning yangi paradigmalarini shakllantirish: nazariy asoslar va amaliy talqinlar.....	891
Alimova Guzal Abduxakimovna	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini faoliyati samaradorlik ko'rsatkichlarining nazariy va metodologik tahlili	895
Qo'ziboyev Boxodir Azzamboy o'g'li	
Kutubxonalarda raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes-modellarni ishlab chiqish.....	900
Ernaqulov Sunnatillo Nurali o'g'li	
To'g'ridan-to'g'ri sug'urtalash operatsiyalari bo'yicha xarajatlarni xalqaro standartlar asosida hisob va hisobotda aks ettirish uslubiyatini takomillashtirish	905
X.A.Raximov	
Kameral soliq tekshiruvda smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi.....	910
Ergashev Uyg'un Jabborovich	
Obligatsiya moliya bozori instrumenti sifatida, milliy obligatsiyalar bozori	916
Avezov Ibrohim Ilxomovich, Yaxshiboyev Jahongir Abdualimovich	
Barqaror rivojlanish doirasida ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) ko'rsatkichlarining yashil texnologiyalar innovatsiyasiga ta'sirini baholash.....	921
Meliqo'zieva Dilrabo Muxitdin qizi	
Yashil iqtisodiyot – barqaror taraqqiyotga olib boruvchi yo'l.....	925
Xalilova Aziza Rustamovna	
Научно-теоретические основы экономической и эколого-экономической эффективности предприятий горнодобывающей промышленности.....	930
Раматов Зафарбек Жуманиязович	
Xitoyda eksport faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari.....	938
D.E.Qarshiev	
Kichik sanoat zonalarida investitsion jozibadorlikni oshirishni investitsion faollikka ta'siri.....	943
Mannapova Shaxnoza Elshodovna	
Mahalla institutining samaradorligi tahlili: so'rovnomaga yondashuvi	947
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li	
Формирование человеческого капитала в условиях демографических изменений: опыт и перспективы для узбекистана.....	955
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Farmasevtika kompaniyalari raqobatbardoshligini oshirishda marketing strategiyalaridan foydalanish yo'nalishlari	962
Vaxrombek Bobojonov	
“Hududlarda sug'urtaga bo'lgan talabning ekonometrik tahlili” bekberganova mohira ravshonbekovna	967
O'zbekiston Milliy universiteti	
O'zbekiston va xalqaro amaliyotda raqamli marketing vositalaridan foydalanish: muammolar va yechimlar	973
Uzoqova Dilnoza Yusuf qizi	
Условия эксплуатации и экологическая безопасность автотранспортной системы на основе энергосберегающих технологий	978
Мамасалиева Мукаддас Ибадуллаевна	
O'zbekiston tibbiyot muassasalarida moliyaviy resurslardan foydalanishda xorijiy tajribalarni qo'llash.....	982
Elmurodov G'ayratjon Abdumurodovich	

Buxgalteriya hisobining samaradorligini oshirish yo'llarida zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar	987
Sattorov Mirjahon	
Особенности маркетинговых стратегий в условиях ограниченных ресурсов и узкой потребительской аудитории	991
Дебердиев Анвар	
DEbitorlik va kreditorlik qarzlari auditini rejalashtirish masalalari.....	995
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li, Ibragimova Iroda Rashid qizi	
Инвестиционная программа узбекистана по привлечению иностранных инвестиций	1000
Камилова Наргиза Абдукажоровна, Бекмуратов Шухрат Даулетмуратович	
Turistik mahsulotni shakllantirishda turistlar hayoti xavfsizligini ta'minlash.....	1005
Rahmonov Siyovush Turob o'g'li	
Uglerodsiz energiyaga o'tishda o'zbekistonning yashil strategiya yo'l xaritasining integratsiyasi va ta'siri.....	1011
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Цифровая устойчивость регионов: применение аналитики больших данных для оценки и управления экологическими рисками	1016
Маликов Шохрух Шокирович, Камалов Шухрат Камалович	
Разработка риск-ориентированной модели внутреннего контроля предприятия на этапе планирования налогов в условиях дистанционного налогового мониторинга	1024
Галеева Н.Н., Э.А.Халикова, Абдусаломова Гулчеҳра Мирзо қизи	
Анализ результатов инструментальных методов исследований у детей с врожденными пороками сердца	1029
Мухаммадиева Лола Атамурадovна	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda monetar omillardan samarali foydalanish yo'nalishlari.....	1036
Uskenbaeva Dilnoza Voxodir qizi	
Факторы повышения эффективности управления в государственном секторе.....	1043
Махмудова Севара Улугбековна	
Soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasidagi munosabatlarning yangi tizimi sharoitida soliq nazorati	1048
Rajabbaeva Dildora Zakirovna, Aripova Aziza Alisherovna	
Boshqaruv jarayonlarini tashkil etishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	1053
Jo'rayeva Niginaxonim Xursand qizi	
Jahonda eksportni qo'llab-quvvatlash amaliyoti.....	1057
Xudoynazarov Sherzod Ismoilovich	
Raqamli moliyaviy texnologiyalarni korxonada darajasida joriy etish orqali moliyaviy barqarorlikka erishish strategiyasi	1063
Soibov Nozimbek Faxridin o'g'li	
Применение методов PMBOK в управлении рисками проектов	1070
Гулираъно Носирова Абдулазиз қизи	
Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda aholi farovonligining o'rni va ahamiyati	1073
Bobaev Isroiljon Abdinabievich	
Вопросы инновационных инвестиций в контексте международной экономической интеграции	1078
Шарипов Бахтиёр Михлибаевич	
Yashil iqtisodiyotga o'tishning nazariy va amaliy jihatlari hamda tendensiyalari.....	1083
Samiyev Abdurashid Qaxramonovich, Shermuxammedov Begzodjon Usmonovich	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar samaradorligini ta'minlash yo'llari.....	1087
Nazarov Qilich Xolmuradovich	
Improving the organizational and economic mechanisms for the development of tourism in the republic of karakalpakstan	1092
Tleumuratov Baxadir Genjemuratovich	
O'zbekistonda tumanlar barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash yo'llari (Surxondaryo viloyati misolida).....	1097
Qosimova Nodira Saidovna	
Innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning asosi sifatida innovatsiyalar.....	1102
Azizova Maliha Farrux qizi	

Влияние инвестиций на инновационное развитие и повышение конкурентоспособности экономики узбекистана	1106
Максудова Шахзода	
Возможности снижения затрат на логистику за счет цифровых технологий	1112
Олимова Бахора Шухратовна	
Yashil texnologiyalar va ularning iqtisodiy tizimga ta'siri.....	1116
Sultonov Omon Juma o'g'li	
Iqtisodiy o'sishning makroiqtisodiy faktorlari va ularning ta'siri	1121
Zuvaydullaev Nematullo Oybek o'g'li	
Роль управления производством в условиях модернизации экономики.....	1125
Гулов Мухтор Очилович	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni va ahamiyati	1129
To'rayev Shavkat Shuxratovich	
Роль цифрового маркетинга в продвижении туристических направлений.....	1136
Муродова Наргиза Уткировна	
Развитие финансовых рынков в странах снг: проблемы и перспективы.....	1140
Рузиев Зафар Икрамович, Каримов Ислон Ураз угли	
Современные инструменты продвижения бренда в условиях цифровой экономики.....	1145
Темирова Феруза Сагдуллаевна	
"Raqamli asrda axborot xavfsizligi: it texnologiyalar bilan xavfsizlikni ta'minlash yo'llari"	1149
Sherzod Rajabov	
Государственное регулирование инвестиционной деятельности: проблемы и направления совершенствования.....	1152
Шухрат Турсунов, Икромов Хасан Зафарович	
Economic incentives and barriers to sustainable transition in agribusiness: a comparative study of organic and conventional farming systems	1157
Mubina Toirova	
Цифровая трансформация банковской системы узбекистана: анализ внедрения fintech-решений в государственных банках	1162
Абдурахимова Дилора Каримовна	
Ta'lim muassasalaridagi ba'zi jihatlar	1167
A'zam Qutbiddin A'zam-zoda	
Klasterlar hisob siyosatida boshqaruv hisobining metodologik asoslari.....	1173
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Egri soliqlarning mohiyati, genezisi va rivojlanish tendensiyalariga oid nazariy munozaralar xususida	1179
Shodiyev Olimjon Abduraxmonovich	
Ekologik mehmonhona faoliyatini rejalashtirish maqsadlari va vazifalari	1186
Abidova Dilfuza Igamberdievna	

oldiga qo'yiladigan vazifalar mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga qarab belgilanadi. O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiyalash va xususiylashtirish jarayonlarining jadallashuvi soliq siyosati strategiyasini belgilashda muhim o'rin tutmoqda.

Ushbu soliq siyosati strategiyasidan kelib chiqib belgilanadigan vazifalar Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Soliq yukini izchillik bilan kamaytirish, soliq solish tizimini soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish iqtisodiyotni jadal rivojlantirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilashning eng muhim shartlari hisoblanadi. Shu bilan birga, o'rganishlar natijalari mazkur sohada bir maromda iqtisodiy o'sishga, ishbilarmonlik va investitsiyaviy faollikni oshirishga, sog'lom raqobat muhitini shakllantirishga, shuningdek, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar yig'iluvchanligining zarur darajasini ta'minlashga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolarni ko'rsatdi. Xususan, qo'shilgan qiymat solig'ini undirishning samarasiz tizimi, soliq to'lovchilarning aylanma mablag'larini jalb qiladigan, iste'mol mahsulotining oraliq va yakuniy qiymatini qimmatlashtiradigan, hamda yirik va kichik biznes o'rtasidagi kooperatsiyaning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan majburiy to'lovlar mavjudligi." [1]

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Adabiyotlar sharhi va bibliometrik tahlillar tadqiqotchilar tomonidan mavjud ilmiy yo'nalishlarni tahlil qilishda keng qo'llaniladi. Bu, adabiyotlarning umumiy ko'rinishdagi tahlili yoki alohida, to'liq tadqiqot shaklida olib borilishidan qat'i nazar, dolzarb yo'nalishlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Yu va Vang adabiyotlar sharhi hamda bibliometrik tahlilni alohida tadqiqotlarning natijadorligini ko'rsatuvchi o'ziga xos omil sifatida e'tirof etadi [2].

Bibliometrik tahlil keyingi tadqiqot yo'nalishlari va dolzarb mavzularni aniqlashga xizmat qilishi so'nggi yillardagi tadqiqotlarda (Isroilov va boshqalar, 2023) ilmiy asosda tasdiqlangan [3]. Adabiyotlar sharhi bo'yicha olib borilgan izlanishlar yangi tadqiqotlarning ilmiy ahamiyatini aniqlashga yordam berishi olimlar tomonidan (Brazovskaya va boshqalar, 2022) ta'kidlangan [4].

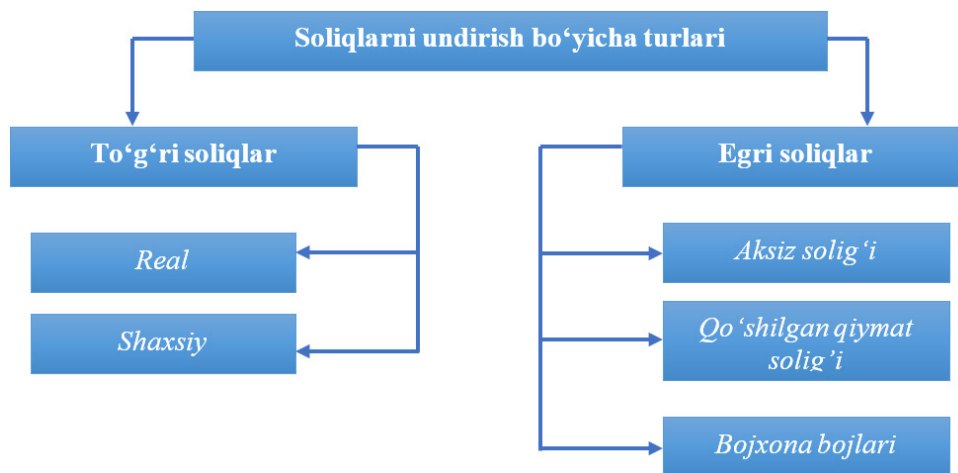
TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada ilmiy mushohada, ekspert baholash usuli, abstrakt-mantiqiy tahlil, tanlab olingan adabiyotlar asosidagi tahlil, induktiv va deduktiv yondashuvlar, shuningdek, qiyosiy hamda tizimli tahlil usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Darhaqiqat, soliqlar – davlat tomonidan yuridik va jismoniy shaxslardan qonunda belgilangan me'yor va muddatlarda majburiy ravishda budgetga undiriladigan to'lov shakli bo'lib, mamlakat oldida turgan ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni moliyaviy jihatdan ta'minlashning asosiy manbalaridan biridir.

Soliqlarning jamiyat moliya tizimidagi o'rnini yoritish hamda ularning iqtisodiy mazmunini ochib berishda soliqlarni undirish nuqtai nazaridan tasniflanishini bilish muhimdir. Quyidagi chizmada soliqlarning undirilishi bo'yicha tasnifi keltirilgan:

1-rasm. Soliqlarni undirish bo'yicha tasniflanishi¹

1 □ Muallif ishlanmasi.

Chizmadan ko'rinib turibdiki, soliqlarni asosan ikki yirik guruhga ajratish mumkin: to'g'ri va egri. To'g'ri va egri soliqlarni ajratish mezonlari xususida olimlar o'rtasida turli ilmiy munozaralar mavjud.

Jumladan, ingliz iqtisodchisi va jamoat arbobi Jon Styuart Millning ta'kidlashicha, qonun chiqaruvchining maqsadi asosiy mezon hisoblanadi. Ya'ni, to'g'ri soliqlar – bu qonun chiqaruvchining fikriga ko'ra, soliq to'lovchining bevosita zimmasiga yuklatiladigan soliqlardir. Egri soliqlar esa soliq to'lovchi tomonidan boshqa bir shaxs zimmasiga o'tkaziladigan soliqlar sifatida qaraladi [5].

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari M. Alardonov va P. Saidxo'jayevlarning fikricha, bunday bo'linish soliqqa tortish obyekti hamda soliq to'lovchi bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq [6].

Bizning fikrimizcha, soliqlarning to'g'ri va egri turlarga bo'linishidagi asosiy mezon – eng so'nggi soliq to'lovchining aniqlanishidir. Agar eng so'nggi soliq to'lovchi soliqqa tortilgan daromad yoki mulk egasi bo'lsa, bunday soliqlar to'g'ri soliqlarga kiradi. Egri soliqlarda esa eng so'nggi to'lovchi – bu mahsulot yoki xizmat iste'molchisidir, ya'ni narxga ustama shaklida soliq yuklangan mahsulotning oxirgi xaridoridir.

Tadqiqot obyekti doirasida egri soliqlar tahliliga alohida e'tibor qaratildi. Egri soliqlar to'g'ri soliqlardan o'zining niqoblangan xarakteri bilan ajralib turadi. Ular sotilayotgan tovar yoki xizmat narxiga ustama sifatida belgilanadi va natijada, haqiqiy soliq to'lovchining daromadi yoki mulki bilan bevosita bog'liq bo'lmaydi. Qonunchilikka ko'ra, ushbu soliqlarni budjetga to'lash majburiyati ishlab chiqaruvchi, sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi sub'yekt zimmasiga yuklanadi. Ammo amalda soliq yuki narxga qo'shilgan egri soliq shaklida oxirgi iste'molchiga yuklatiladi.

Ayrim iqtisodchilar egri soliqlarni baholaganlarida ularning adolatsiz xarakterga egaligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, odam qanchalik qashshoq bo'lsa, egri soliqlar ko'rinishida davlatga o'z daromadining nisbatan katta qismini ajratadi [7].

Bizning fikrimizcha, egri soliqlarga faqat soliq to'lovchilar nuqtai nazaridan yondoshish yetarli emas. Aholini davlat budjeti hisobidan ijtimoiy himoya qilish an'anasining yildan-yilga kengayib borishi uni barqaror daromad manbai bilan ta'minlash muammosini kun tartibiga olib chiqadi. Shu nuqtai nazardan, egri soliqlar ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlar budjetida barqaror moliyaviy manba sifatida e'tirof etilmoqda.

Egri soliqlarga ta'rif beriladigan bo'lsa, ular – soliq hajmiga teng bo'lgan, narxga ustama shaklida tovar va xizmatlar iste'molchilaridan undiriladigan soliqlar turidir.

Ko'sh, ushbu soliqqa tortish shaklining afzalliklari nimada namoyon bo'ladi? Birinchidan, egri soliqlar yirik soliq tushumlarini amaliy va barqaror ravishda ta'minlash imkonini beruvchi, budjetga daromad jalb qilishning eng qulay shakllaridan biridir. Ikkinchidan, ular iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish xususiyatiga ega bo'lib, ishlab chiqarishni rag'batlantirish yoki iste'molni tartibga solish kabi vazifalarni bajaradi. Bu mexanizmdan foydalanganda milliy iqtisodiyot xususiyatlarini e'tiborga olish va uning oqibatlarini chuqur kompleks tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, rivojlangan mamlakatlarda bilvosita soliqqa tortishning ayrim salbiy jihatlar mavjud bo'lishiga qaramay, bu soliqlar iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilmaydi [7].

Qayd etish joizki, to'g'ri va egri (iste'mol) soliqlarning iqtisodiy jarayonlarga ta'sir doirasi bir xil emas. Masalan, qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i kabi iste'mol soliqlari soliq tizimining "rivojlanuvchanlik" salohiyatini pasaytiradi va ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj qatlamlar uchun soliq yukini og'irlashtiradi.

Shunga qaramay, iste'mol soliqlari ba'zan daromad soliqlariga nisbatan adolatliroq ko'rinadi. Biroq daromad soliqlari muayyan shart-sharoitlarda jamg'armalarni sekinlashtirib, mehnatga bo'lgan rag'batni susaytirishi mumkin, chunki ular ish haqi yoki daromadni kamaytiradi. Iste'mol soliqlaridan puxta rejalashtirilgan tarzda foydalanish mamlakatning to'lov balansi holatini yaxshilashi va moliyaviy tizimning egiluvchanligini oshirishi mumkin.

G'arbiy Yevropaning deyarli barcha davlatlarida iste'mol soliqlari asosiy soliqlar sifatida amal qilmoqda [8].

Bizningcha, to'g'ri yoki egri soliqlarning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qilishda mavjud iqtisodiy sharoit va voqelikdan kelib chiqib yondoshish maqsadga muvofiqdir. Soliq yukining taqsimoti, turli soliqlarning ulushi, ishlab chiqarish xarakteri, resurslar nisbati, aholining real daromadi va iqtisodiy sub'yektlar bilan davlat budjeti o'rtasidagi munosabatlar soliq siyosatining samaradorligini belgilaydi.

Masalan, agar mamlakatda soliq tizimi yetarlicha shakllanmagan bo'lsa va ishlab chiqaruvchilar uchun mahsulot sotish muammosi mavjud bo'lmasa, egri soliqlar ulushini oshirish budjet daromadlarini samarali to'plash imkonini beradi. Aksincha, barqaror iqtisodiy rivojlanishga ega sharoitda esa bunday yondashuv mahsulotlar omborlarda to'planib qolishiga va budjetga tushumning kechikishiga olib kelishi mumkin.

Iqtisodiy tanazzul davrida real daromadlar kamayishi to'g'ri soliqlar orqali moliyaviy resurslarni jamlash imkoniyatini cheklaydi. Ammo barqaror holatdagi iqtisodiyotda to'g'ri soliqlar resurslardan samarali foydalanish uchun imkon yaratadi.

Mamlakatimizda mustaqillikkacha egri soliqlardan foydalanish borasida jiddiy ishlar olib borilmadi. Natijada, ushbu soliqqa tortish shakli amaliy hamda nazariy jihatdan yetarlicha o'rganilmagan va e'tibordan chetda qolgan.

Barcha sohalarda bo'lgani kabi, soliq sohasidagi islohotlarning jadallashuvi hamda uni ilmiy asosda tahlil qilish zaruratining ortib borishi egri soliqlarni ham ilmiy va nazariy nuqtai nazardan chuqur o'rganishni taqozo etmoqda. Xususan, egri soliqlarning iqtisodiy jarayonlarga ta'siri borasidagi bahslarning hanuzgacha davom etayotgani, ushbu soliq shakllari yuzasidan klassik iqtisodchilar qarashlariga yana bir bor tahliliy yondashishni talab etadi.

Bu boradagi yondashuvni klassik iqtisodchilarning yirik yo'nalishlaridan biri – fiziokratlar maktabi qarashlarini tahlil qilishdan boshlash maqsadga muvofiq. Fiziokratlar yerga solinadigan yagona soliq nazariyasini ilgari surar ekan, egri soliqlarning nazariy asoslariga qarshi chiqqanlar. Jumladan, fiziokratlardan O. Mirabo barcha turdagi egri soliqlarni bekor qilish zarurligini ta'kidlagan. F. Kene esa egri soliqlarning faqat qishloq xo'jaligi katta ahamiyat kasb etmagan, asosan savdo bilan shug'ullanuvchi davlatlarda qo'llanishi mumkinligini bildirgan.

Fiziokratlarning yetuk vakillaridan biri A. Tyugo egri soliqlarning salbiy oqibatlarini quyidagicha bayon etadi: "Egri soliqlar oborotni siqib qo'yadi, u aldovga olib keladi, hokimiyat bilan soliq to'lovchilar o'rtasida ziddiyat keltirib chiqaradi, jazo va zo'ravonlikni kuchaytiradi hamda insonlar qurboniga sabab bo'ladi. Egri soliqlar erkinlikni yuzlab yo'llar bilan buzadi, iste'molning tabiiy yo'nalishini o'zgartiradi, o'zini o'zi yemiradi, davlat xarajatlarini oshiradi. Bu soliqlar xorijliklar uchun ichki bozorda afzallik yaratadi. To'g'ri soliqlarda esa mulk egasi daromadining qanchasi soliq sifatida undirilishini oldindan biladi, egri soliqlarda esa bu imkonsizdir. To'g'ri soliqlarda eng muhim tamoyillar – soddalik, barqarorlik va tezkorlik ta'minlanadi." [9]

Bizning fikrimizcha, fiziokratlarning egri soliqlarga bo'lgan salbiy munosabati ularning umumiy iqtisodiy konsepsiyasiga – boylik faqat qishloq xo'jaligida yaratiladi degan fikrga asoslangan. Bundan tashqari, ularning qarashlari feodal ishlab chiqarish usullarining ustuvorligi va davlatning iqtisodiy hayotdagi keskin aralashuviga bog'liq bo'lgan.

A. Smit fiziokratlardan farqli o'laroq, boylik manbalari sifatida yer bilan bir qatorda kapital va mehnatni ham e'tirof etadi. Unga ko'ra, ish haqi va tadbirkorlik foydasiga solinadigan soliqlar to'g'ri soliqlar turkumiga kiradi. A. Smit egri soliqlarni xarajatlarga solinadigan soliqlar sifatida ta'riflab, ularning birlamchi tovarlarga nisbatan qo'llanilishi natijasida narxlarning oshishi aholining iste'mol darajasini pasaytirishi va buning natijasida ishlab chiqarish hajmi kamayishini qayd etadi. Biroq, u egri soliqlarsiz davlat zarur moliyaviy resurslarni to'play olmasligini tan olgan holda: "Shu sababdan ham davlat bu soliqlarni bekor qilmasligi uchun asosli sabab mavjud," – deb yozadi [10].

A. Smit egri soliqlarning mohiyatini ochib berishga uringan ilk iqtisodchi sifatida tanilgan. Garchi u to'g'ri soliqlar tarafdori bo'lsa-da, davlat xarajatlarini qoplashda faqat to'g'ri soliqlarga tayanib bo'lmasligini anglagan va iste'mol soliqlari orqali tushumni to'ldirish zarurligini inkor etmagan. Fikrimizcha, uning qarashlari mazkur soliq turining hozirgi davrgacha dolzarbligini aks ettiradi.

Klassik iqtisodchilardan yana biri – J. Sismondi, egri soliqlarning asosiy kamchiligi sifatida ularning xarajatlarga solinishi tufayli daromadlar bilan bevosita mutanosib bo'lmasligini ta'kidlaydi. U, ayniqsa, egri soliqlarning regressiv xarakterini tanqidiy baholaydi.

Shuningdek, ingliz iqtisodchisi va klassik siyosiy iqtisod asoschilaridan biri bo'lgan U. Petti o'zining "Soliqlar va yig'imglar to'g'risida traktat" asarida egri soliqlarning afzalliklarini quyidagicha asoslab bergan:

Tabiiy adolat nuqtai nazaridan har kim o'z iste'moliga mutanosib ravishda soliq to'lashi kerak. Shu sababli, bu soliqlar majburiy emas, balki iste'mol zarurati bilan belgilanadi.

Agar bu soliqlar "otkup" usulida emas, balki doimiy tarzda undirilsa, ular tejamkorlikni ta'minlab, xalq boyishining yagona yo'liga aylanadi.

Har bir iste'molchi xarid qilgan bitta mahsulot uchun faqat bir marta soliq to'laydi, chunki biror mahsulotni ikki martadan ortiq iste'mol qilish mumkin emas.

Ushbu soliqqa tortish usuli orqali mamlakatning iqtisodiy salohiyati, sanoati, hunarmandchiligi va ijtimoiy rivojlanishi haqida doimiy ravishda ma'lumotga ega bo'lish mumkin [11].

Ushbu mazmunda yana bir diqqatga sazovor ilmiy ish mavjud. Fransuz ma'rifatchisi Sharl Lui Monteskye tomonidan yozilgan "Qonunlar ruhi to'g'risida" (1748-yil) asarining ayrim boblari aynan egri soliqlarga, jumladan aksiz soliqlarga bag'ishlangan. Muallifning fikricha, jon boshiga solinadigan soliq ko'proq qullikka xos bo'lib, tovarga solingan soliqlar esa ozodlikka xizmat qiladi, chunki ular soliq to'lovchining shaxsiga bevosita daxl qilmaydi.

Monteskye shunday deydi: "Ushbu soliqlar sotuvchi tomonidan to'langani bilan, aslida ular xaridordan undiriladi. Ya'ni bu – savdogardan xaridor tomonidan to'lanadigan ssudadir. Shu bois savdogar bir vaqtning o'zida davlat oldida qarzdor, va barcha shaxslar uchun – kreditor. Xaridorlar tomonidan keyinchalik to'lanishi lozim bo'lgan soliqlarni u davlatga oldindan to'lab qo'yadi. Tovarga soliqni to'lash orqali u xaridor nomidan to'laydi. Demak, boshqaruv tizimi qanchalik mo'tadil bo'lsa, shunchalik unda ozodlik ruhi hukmron bo'ladi. Mol-mulkning xavfsizligi qanchalik yuqori bo'lsa, savdogarning soliqlarni oldindan to'lab berishi shunchalik osonlashadi. Albatta, bu holatda u xususiy shaxslarga go'yoki ssuda bergan bo'ladi." [12]

Bizning fikrimizcha, egri soliqlarning ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan bahsli deb topilishiga asosiy sabab – bu soliqlar aholi barcha qatlamlari tomonidan to'lanadi va ularning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar bilan to'qnash keladi.

Soliqlarning iqtisodiy mohiyatini yoritishda rus olimi N. Turgenyev katta hissa qo'shgan. U bilvosita soliqqa tortishni nazariy tamoyillar bilan solishtirgan holda quyidagi xulosalarni bildiradi: "Kundalik ehtiyoj tovarlarining iste'molidan soliq undirilishi soliqqa tortishning asosiy tamoyillariga zid keladi, chunki bu holda to'lovchining daromadi e'tiborga olinmaydi. Masalan, boy ham, kambag'al ham tuz uchun bir xil miqdorda soliq to'laydi. Ikkinchi tamoyilga ko'ra, tovar narxi va unga qo'shilgan soliq miqdori hammaga ma'lum. Uchinchi tamoyil – qulay vaqtda to'lash: bu holatda qulay payt xarid vaqtidir. To'lovchi tuz yoki non iste'molini kechiktira olmaydi, shu sababli u xaridni istalgan vaqtda amalga oshiradi, qulay bo'lishidan qat'i nazar. To'rtinchi tamoyilga bu soliqlar to'liq mos kelmaydi, chunki yig'imlar yuqori xarajatlarni talab etadi."

Turgenyev fikricha, kundalik iste'mol tovarlari narxining oshishi aholining kam ta'minlangan qatlamida iste'molni cheklab qo'yadi. Hashamatli tovarlarga nisbatan belgilangan soliqlar esa ish haqi darajasiga ta'sir ko'rsatmaydi [9]. Ushbu nuqtai nazardan, Turgenyev egri soliqlarni inflyatsiyani rag'batlantiruvchi omil sifatida baholaydi. Demak, bilvosita soliqqa tortishda tadbirkor manfaatlar bilan yollanma ishchilar manfaatlar o'zaro kesishadi.

XIX asrning o'rtalarigacha moliya fanida egri soliqlarning afzallik yoki kamchiliklari yuzasidan yagona fikr shakllanmagan. Bu holat, bizningcha, moliya fani va soliqqa tortish amaliyotining rivojlanmagan holatini aks ettiradi. Biroq barcha tadqiqotchilar egri soliqlarning regressiv xarakterga ega ekanligini tan olgan va bu keyinchalik ularni progressiv daromad soliqlari bilan almashtirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Regressivlikni kamaytirish maqsadida moliyachilar egri soliqlarni to'lovchilarning to'lov qobiliyatiga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydilar. Shu sababli moliya fani asosiy hayotiy zarurat tovarlarini soliqqa tortmaslikni tavsiya etgan. Biroq bunday maqsadga to'liq erishish amalda har doim ham imkoni bo'lmagan. Zaruriy tovarlarga nisbatan soliqlar qo'llanishi ularning narxini oshiradi, bu esa ish haqlarining o'sishiga bosim qiladi.

XIX asr moliya fanida egri soliqlarga nisbatan salbiy munosabat asosan ularning bozor iqtisodiyotiga salbiy ta'siri bilan bog'liq bo'lgan. Bu davrda bilvosita soliqqa tortish ayniqsa mayda sanoat sub'yektlariga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Hatto ba'zi hollarda egri soliqlardan qochish uchun ayrim tovarlarning ishlab chiqarilishi taqiqlangan. Masalan, Rossiyada tamaki va gugurt ishlab chiqarishga cheklovlar qo'yilgan. Texnik taraqqiyot bilan birga aksizlar ko'plab hollarda tadbirkorlik faoliyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shuning uchun XIX asrning birinchi yarmida tadbirkorlar daromad solig'i joriy etilishiga qarshilik ko'rsatmagan. Ularning asosiy talabi aksizlar va bojxona bojlari kabi ayrim egri soliqlarning bekor qilinishi bo'lgan. Hatto XVIII asr oxirida Angliyada rivojlangan oynachilik sanoati XIX asrda aksiz solig'i tufayli Fransiyaga ko'chirilgan.

Totalitar tuzum sharoitida shakllangan rus moliya maktabi vakillarining fikrlarida esa egri soliqlarning fiskal ahamiyatiga katta e'tibor qaratilgan. Jumladan, rus moliyachisi M.N. Sobolyev quyidagi fikrlarni bildiradi: "Birinchidan, egri soliqlar keng iste'mol tovarlariga nisbatan qo'llanilgani sababli davlat uchun yuqori daromad manbaidir. Ikkinchidan, bu soliqlar narx tarkibiga kiritilgani uchun iste'molchi tomonidan bevosita anglanmaydi. Uchinchidan, soliq tovar narxiga kiritilgani sababli, uni xaridor sotib olayotgan paytda – ya'ni unda mablag' mavjud bo'lganida – to'laydi. Bu holatda to'g'ri soliqlarda yuzaga keladigan boqimandalik holatlari kuzatilmaydi."

Egri soliqlarning kamchiliklari sifatida esa quyidagilar keltirilgan: birinchidan, ular regressiv xarakterga ega, ya'ni to'lov qobiliyatiga teskari proporsional. Ikkinchidan, ularni yig'ish katta xarajat talab qiladi. Tovarlarini soliqqa tortmasdan bozorga chiqarishni nazorat qilish uchun katta sonli nazoratchilar kerak bo'ladi. Uchinchidan, egri soliqlar tadbirkor manfaatlariga zid bo'lib, moliya organlarini ishlab chiqarish va ayirboshlash jarayonlariga bevosita aralashishga majbur qiladi.

Egri soliqlar yuzasidan mavjud turli qarashlarni umumlashtirar ekan, yana bir rus olimi L.V. Xodskiy quyidagicha xulosa qiladi: "Egri soliqlarni moliya tizimida ustuvor bo'lgan oqilona soliqlar qatoriga kiritib bo'lmaydi" [13].

Yuqorida tahlil etilgan olimlar qarashlaridan ko'rinadiki, ularning aksariyati egri soliqlarning mavjudligiga to'liq qarshi emas, balki ularni muayyan tartib va cheklovlar asosida joriy qilish zarurligini isbotlashga intilgan.

XX asr boshlariga kelib, davlatning fiskal manfaatlar bilan iqtisodiy rivojlanish (jumladan, ishlab chiqarish texnologiyalarining sifat jihatdan o'zgarishi va katta hajmdagi investitsiyalarni jalb qilish zarurati) hamda jamiyatning iqtisodiy tuzilmasi o'rtasida ziddiyat yuzaga keldi. O'sha davrda bilvosita soliqlar davlat budjeti daromadlarining asosiy manbasi bo'lib xizmat qilgan, ularni boshqa soliq shakllari bilan almashtirmasdan iqtisodiy o'sishga erishish dolzarb muammo edi. Muqobil yechim sifatida aholi daromadlariga nisbatan progressiv soliq stavkalarini qo'llash taklif etildi.

Soliqqa tortish shakllarini chuqur tahlil qilgan moliya fani quyidagi xulosaga keldi: faqatgina bilvosita va bevosita soliqlarning mutanosib nisbatda qo'llanilishi orqali davlatning fiskal manfaatlar hamda soliq to'lovchilarning iqtisodiy manfaatlariga mos keluvchi samarali soliq tizimini barpo etish mumkin. "Ushbu maqsadga erishishda, to'g'ri soliqlarni samarali tashkil qilish bilan bir qatorda, egri soliqlar davlat moliya

tizimining asosiy tayanchi bo'lmashligi, ularning stavkalari yuqori bo'lmashligi, birlamchi ehtiyoj tovarlariga nisbatan qo'llanmasligi, lekin baribir davlat xarajatlarini moliyalashtirishga xizmat qilishi lozim" [13].

Xorijiy olimlarning iqtisodiy qarashlarini tahlil etish asnosida, mamlakatimizdagi tadqiqotlarga ham e'tibor qaratish lozim.

1917-yildagi Oktabr inqilobidan keyin siyosiy sabablarga ko'ra klassik soliq nazariyalari ta'qib ostiga olingan, bu esa O'zbekistonda mazkur sohadagi ilmiy izlanishlarning uzoq vaqt to'xtab qolishiga sabab bo'lgan. Ammo mustaqillik yillarida soliqlarning davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga soluvchi asosiy vosita sifatida tan olinishi mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarning dolzarbligini oshirdi.

Egri soliqlarning iqtisodiy mohiyati, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va iqtisodiy jarayonlarga ta'siri masalasini mamlakatimiz olimlaridan professor Q. Yahyoyev chuqur ilmiy va amaliy jihatdan o'rgangan. U egri soliqlarning ijobiy va salbiy xususiyatlarini quyidagicha tahlil qiladi:

"Huquqiy to'lovchilar – mahsulot yetkazib beruvchilar, ish va xizmat ko'rsatuvchilardir. Ammo soliq yukining haqiqiy to'lovchilari – bu tovar, ish yoki xizmatlarni iste'mol qiluvchilardir. Ular yashirin soliq to'lovchilardir, chunki soliq narx ustiga qo'shilgan ustama ko'rinishida undiriladi. Bu soliqlarning ijobiy jihati shundaki, ular ichki bozorda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning chetga chiqib ketishini chegaralaydi va ichki ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. Egri soliqlar orqali mahsulotlar qiymati oshirilmasa, bozorlarda taqchillik yuzaga keladi. Ularning stavkalarining oshirilishi esa korxonaga investitsion faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Shu bilan birga, bu soliqlar muomaladagi ortiqcha pul massasini kamaytiradi va iqtisodiy inqirozlarni jilovlashda yordam beradi. Biroq bu soliqlar mehnatkashlar real daromadlarining pasayishiga olib keladi" [14].

Bizningcha, muallifning mazkur fikrlari mamlakatimizda olib borilayotgan soliq siyosati bilan uyg'un bo'lib, egri soliqlarning iqtisodiy jarayonga ta'sirini to'laqonli ifodalaydi.

Iqtisodchi olimlar L. Grishkova va V. Anoshkin egri soliqlar xususida quyidagicha fikr bildiradilar: "Egri soliqlar ommaviy iste'molchilardan olinadi va ular sof fiskal funksiyani bajaradi. Masalan, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), aksizlar, bojxona bojlari mahsulot narxining oshishi hisobiga qoplanadi" [15].

Professor T. Malikov esa egri soliqlarga quyidagicha ta'rif beradi: "Daromadlar sarflanayotgan paytda olinadigan soliqlar tizimi bo'lib, ular daromadlar emas, xarajatlar bilan bog'liq. Bu soliqlar narx yoki tarifga ustama tarzida belgilanadi va soliq to'lovchining daromadlariga bog'liq bo'lmaydi. Egri (bilvosita) soliqlarda ishlab chiqaruvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi tovar yoki xizmatni ustama baho bilan sotadi va tushumdan belgilangan summani davlat budjetiga o'tkazadi. Shunday qilib, ishlab chiqaruvchi soliq yig'uvchi, xaridor esa egri soliq to'lovchi sifatida namoyon bo'ladi" [16].

Iqtisodchi olimlar M. Almardonov va P. Saidxo'jayevlar bu fikrlarni quyidagicha to'ldiradilar: "Egri soliqlar tarifga yoki narxga kiritilgan tovarlar va xizmatlar uchun to'lanadi. Tovar egasi yoki xizmat ko'rsatuvchi soliq summasini xariddan undirib, davlat budjetiga o'tkazadi. Bu – soliqqa tortishning bilvosita shaklidir. Egri soliqlar narx yoki ustama shaklida solinadi. Bu holatda davlat realizatsiya jarayonida yangi yaratilgan qiymat taqsimotida ishtirok etadi, ya'ni qiymatning ma'lum qismiga egalik qiladi. To'g'ri soliqlardan farqli o'laroq, egri soliqlar to'lovchining daromadi yoki mol-mulki bilan bevosita bog'liq emas. Egri soliqqa tortish obyekti odatda iste'mol tovarlari yoki xizmatlar aylanmasidir" [6].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Egri soliqlar bo'yicha mavjud qarashlarni qiyosiy tahlil etgan holda, ular uchun umumiy bo'lgan quyidagi xususiyatlarni ajratish mumkin:

Ushbu soliqlarning qo'llanilishi narxlarning oshishiga va bilvosita soliqqa tortilgan tovarlarga bo'lgan talabning kamayishiga olib keladi;

Egri soliqlar qo'llanilganda ishlab chiqarish hajmi hamda narxlarning o'zgarish darajasi, asosan, talab va taklifning egiluvchanligiga bog'liq bo'ladi;

Talab va taklifning egiluvchanligiga qarab soliq yuki sotuvchi va xaridor o'rtasida ma'lum nisbatlarda taqsimlanadi;

Boshqa barcha soliqlar kabi, ushbu soliq turida ham soliq stavkalarining ma'lum chegaradan oshishi ularning tushumlarini kamayishiga olib keladi;

Iste'mol soliqlarning qayta taqsimlovchi xususiyati soliq to'lovchilarning nafaqat daromadlariga, balki xarajatlariga ham ta'sir ko'rsatadi.

Egri soliqlarning iqtisodiy mohiyatini va ularning soliq tizimidagi o'rnini tahlil qilgan holda quyidagi xulosani bildirishimiz mumkin: egri soliqlar va ulardan iqtisodiy rivojlanish yo'lida samarali foydalanish zarurati respublikamizda olib borilayotgan soliq islohotlarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, biz egri soliqlarning aniqlash mezonini quyidagicha belgiladik: "Egri soliqlarning eng so'nggi to'lovchisi – bu mahsulot iste'molchisidir, ya'ni narxga ustama shaklida soliq yuklangan mahsulotning oxirgi iste'molchisi."

Tarixiy manbalar egri soliqlar hatto Qadimgi Rim kabi ilk quldorlik jamiyatlarida ham qo'llanilganligini ko'rsatmoqda. Bu soliqlar uzoq tarixiy rivojlanish bosqichlarini bosib o'tar ekan, ularning amalda qo'llanilishi yuzasidan turlicha qarashlar shakllangan. Ammo bizning fikrimizcha, bu boradagi eng asosli qarashlardan biri A. Smitga tegishli. U egri soliqlarning tovarlar narxini oshirishi oqibatida aholining talabi pasayishini va bu esa ishlab chiqarish hajmining kamayishiga olib kelishini e'tirof etgan. Shunga qaramay, u quyidagi fikrni ilgari suradi: "Shuning uchun ham davlat bunday soliqlarni bekor qilmasligi uchun asosli sabab mavjud."

Fikrimizcha, ushbu mulohazalar bugungi kungacha dolzarbligini yo'qotmagan. Ya'ni, faqat bilvosita va bevosita soliqqa tortishning maqbul nisbatlarini qo'llash orqaligina davlatning fiskal manfaatlariga hamda soliq to'lovchilarning iqtisodiy manfaatlariga mos keluvchi samarali soliq tizimini shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yu, D., Xu, Z., & Wang, X. (2020). Bibliometric analysis of support vector machines research trend: a case study in China. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics*, 11(3), 715–728.
2. Isroilov B. I., Ibragimov B. B. Bibliometricheskiy analiz oblasti znaniy nalogovogo administrirovaniya // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*, 10, 2023. – B. 902.
3. Brazovskaia V., Gutman S., Isroilov B., Ibragimov B. 2024. Digital Tools for Visualizing the Knowledge Area of Renewable Energy Through Bibliometric Analysis // *In Proceedings of the 7th International Conference on Future Networks and Distributed Systems (ICFNDS '23)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 1–11.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5468-son Farmoni: <https://lex.uz/ru/docs/-3802378>
5. N. V. Milyakov. *Nalogy i nalogoblozhenie*. M.: Infra-M, 1999. – B. 29.
6. M. Almardanov, P. Saidxo'jayev. *Bilvosita soliqlar // Soliq to'lovchining jurnali*. 1997. №4(16). – B. 23.
7. N. I. Ximichev. *Finansovoe pravo*. M., 1996. – B. 232.
8. *Kurs ekonomiki / Pod red. B. A. Rayzberga*. M., 1999. – B. 463.
9. V. M. Pushkareva. *Istoriya finansovoy mysli i politiki nalogov*. M.: Infra-M, 1996. – B. 145.
10. M. M. Alekseenko. *Vzglyad na razvitie ucheniya o naloge*. Xarkov, 1870. – B. 30.
11. V. Petti. *Traktat o nalogakh i sborkh*. M., 1997. – B. 85.
12. Sh. L. Monteske. *O duxe zakonov*. M., 1999. – B. 193.
13. L. V. Xodskiy. *Osnovy gosudarstvennogo xozyaystva*. Kurs finansovoy nauki. SPb., 1913. – B. 149.
14. Q. Yahyoyev. *Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti*. T.: 2000. – B. 33.
15. L. Grishkova, V. Anoshkina. O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi: shakllanish bosqichlari // *Bozor, pul, kredit jurnali*. 1998. №1. – B. 12.
16. T. S. Malikov. *Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari*. T.: 2002. – B. 190.
17. O. A. Shodiyev. *Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari // «Moliyaviy texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali*, 2023-yil, 4-son.
18. O. A. Shodiev. Current state and ways of development of excise tax administration in Uzbekistan // *International Journal of Economic Perspectives*, 17(12), 102–106. ISSN: 1307-1637.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
